

Kapelaan Rossaint en dominé Niemöller

J.J. Buskes

bron

J.J. Buskes, *Kapelaan Rossaint en dominé Niemöller*. Van Gorcum & Comp., Assen 1938

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/busk005kape01_01/colofon.htm

© 2009 dbnl / erven J.J. Buskes

 dbnl i.s.m. **STICHTING MENNO TER BRAAK**

Kapelaan Rossaint.

Vóór de nationaalsocialistische revolutie in 1933 werkte Dr Rossaint als kapelaan te Oberhausen, in een parochie, die voor het grootste gedeelte uit arbeiders bestond. Echt een arbeidsveld voor Rossaint. Het evangelie van Christus betekende voor hem als de boodschap van het Koninkrijk Gods ook de boodschap van sociale gerechtigheid. De arbeiders waren zijn vrienden en hij was hun kameraad. Hij daalde niet tot hen af in een onwaarachtige neerbuigende goedheid. Hij leefde onder hen en deelde in hun nood, geestelijk en stoffelijk.

Tegelijkertijd zocht hij contact met geestverwanten in het buitenland. Het evangelie van Christus verstond hij immers ook als de boodschap van internationale gerechtigheid. Het predikt de verzoening van God en mensch in Christus en als zoodanig raakt het niet alleen de verhouding van mensch tot mensch, maar ook die van volk tot volk. Rossaint was een van de bekende Rooms-Katholieke antimilitairisten. Wanneer dan ook in 1932 de Katholieke Duitse Liga en de Vredesbond van Duitse Katholieken in de Rijn-provincie en in Westfalen een kruistocht voor den vrede en de ontwapening organiseeren, neemt Rossaint actief aan hun beweging deel. Het parool van deze strijders tegen den oorlog, die van stad tot stad het vaandel van den Godsvrede dragen en in elke stad aan honderden de oproep van het evangelie doorgeven, is: 'Abrüstung immer, Aufrüstung nimmer'. Ontwapening altijd, bewapening nooit! De meeste christenen in Frankrijk en België - ook in Nederland - gebruikten in die dagen voor de propaganda van hun inzichten dezelfde vier woorden. Alleen was de volgorde een andere: bewapening altijd, ontwapening nooit! Rossaint vormde met zijn

antimilitaristische geestverwanten slechts een kleine groep, maar het was een kleine groep van dappere strijders, die er niet voor terugschrokken tegen stroom op te roeien.

Rossaint ontving bij zich thuis vredesvrienden uit andere landen, in zijn kamer, die heel sober gemeubileerd was. Op het armoedige af. Zijn eenige rijkdom bestond in zijn boeken en tijdschriften.

Rossaint was volkomen op de hoogte van al wat er in Duitschland omging. Met een in die dagen weinig voorkomende helderziendheid voorspelde hij de overwinning der Nazi's. Hij vreesde voor de toekomst. Hij was in angst. Niet om zichzelf, maar om zijn volk en het geloof van zijn volk.

Hij liet een tekening zien op den omslag van een tijdschrift. Een jonge Roomsche arbeider snoeit met forsche hamerslagen een enorm Hakenkruis, om het de gestalte van het Christuskruis te geven. Zoo moest het geschieden, maar of het inderdaad zoo geschieden zou? Rossaint wist het niet. Hij vreesde. Zijn apostolische geest vermoedde reeds van te voren den zwaren strijd die komende was en de vele beproevingen, welke hen zouden wachten, die vanaf dat oogenblik zich zouden scharen om het Christuskruis, in den strijd met het Hakenkruis, een strijd op leven en dood.

Een Belg uitte zijn verbazing over den naam, dien de kapelaan droeg: 'Een Waalsche familienaam?' Inderdaad, het geslacht Rossaint stamt uit Walenland. Na den oorlog had Rossaint voor België kunnen kiezen. 'Waarom zijt gij in Duitschland gebleven?' 'Duitschland was mijn vaderland en Duitschland was overwonnen, men had het een onrechtvaardig vredesverdrag opgedrongen....' Zoo getuigde Rossaint, trouw aan zijn vaderland in den allerzwaarsten en allermoeilijksten tijd, zich volkomen bewust

van al wat zijn vrijwillige keuze hem aan offers zou kosten indien eenmaal zou komen datgene, waarvan hij vast overtuigd was, dat het in enkele jaren komen moest.

De nationaalsocialistische revolutie is gekomen. Het heeft geen jaren geduurd. Slechts één enkel jaar. Op alle levensgebieden beteekent zij een radicale verandering. Het nationaalsocialisme loopt alles onder den voet. Het schakelt alle tegenstanders gelijk: de partijen, de pers, de school, de universiteit, het tooneel, de rechtbank, de kunst, de wetenschap. Zij zijn allen omgevallen.

Alleen de kerk biedt weerstand.

De Protestantsche Kerk. Maar ook de Roomsche Kerk. Gebrekkig. Aarzelend. Veel te zwak. Maar de kerk biedt weerstand. Zij is de eenige plaats in Duitschland, waar het nationaalsocialisme aan zijn grenzen herinnerd wordt, waar aan het Hitler-regime een halt toegeroepen wordt.

De weerstand van de Roomsche Kerk is op sommige oogenblikken en in bepaalde verhoudingen nog sterker dan die van de Protestantsche Kerk.

Terwijl Rijksbisschop Müller als een huurling de geheele Protestantsche Jeugdbeweging aan den staat uitlevert, blijft de Roomsche Kerk haar recht op de opvoeding van haar jeugd onverzwakt handhaven.

Dit recht wordt van nationaalsocialistische zijde in zeker opzicht erkend. In het Concordaat, dat Hitler en de Paus in 1933 afsloten, werd vastgelegd, dat de Katholieke Jeugdverenigingen konden blijven bestaan en hun arbeid mochten voortzetten. De lichamelijke verzorging der jeugd - sport en gymnastiek - werd hun ontnomen, maar het recht op de geestelijke verzorging der jeugd werd hun toegekend.

De Katholieke Jeugdverenigingen hebben zich vanaf

het begin zeer nauwkeurig aan de bepalingen van het Concordaat gehouden, maar de Nazi's hebben voortdurend aanleidingen en gelegenheden gezocht, om tegen het voortbestaan en het werk van de Katholieke Jeugdverenigingen te ageeren.

Geen wonder. Deze actie is niet slechts een voor de hand liggende konsekwentie van den totaliteitseisch die de 'Hitler Jeugd' stelt, maar zij is ook een even zeer voor de hand liggende toepassing van het nationaalsocialisme als levens- en wereldbeschouwing op het terrein van de opvoeding. Deze levens- en wereldbeschouwing en het christelijk geloof van de Katholieke Jeugd zijn niet te verzoenen. Wat het nationaalsocialisme propageert ten opzichte van het 'positieve christendom', de volksgemeenschap, den staat en de nationale gedachte, is voor de Katholieke Jeugd, die waarlijk Katholiek leeft, onaanvaardbaar.

Het Concordaat heeft een oplossing gezocht in werkverdeeling, een werkverdeeling ten gunste van de Katholieke Kerk. Het nationaalsocialisme kan evenwel onmogelijk in deze werkverdeeling berusten. Het eischt krachtens zijn innerlijk wezen niet alleen de lichamelijke, maar ook de geestelijke opvoeding van de jeugd op. Het wil zich de jeugd met lichaam en ziel, in leven en sterven, ten eigendom maken.

Al heel spoedig begon de strijd.

Den eersten tijd op een geraffineerde en kleinzielige wijze. De Hitlerjeugd organiseerde overvallen op de Katholieke Jeugdgroepen. Zij lokte vechtpartijen uit. De Katholieke Jeugd kreeg er altijd de schuld van. De politie greep steeds in ten gunste van de Hitler Jeugd en het eind van het lied was, dat verschillende verenigingen en groepen verboden werden.

Zoo begon de strijd.

Het vervolg bestond in de uitvaardiging van allerlei verordeningen. Wandelen en kampeeren werd aan de Katholieke Jeugdverenigingen verboden. Ten opzichte van examens en sollicitatie's werden de leden der Hitler Jeugd bevoordeeld. De kinderen van de staatsambtenaren werden verplicht lid van de Hitler Jeugd te worden. Dubbel lidmaatschap was niet mogelijk en dus werden zij gedwongen de Katholieke Jeugdorganisatie's te verlaten. Aan het einde van 1936 komt een wet voor het geheele Rijk. Alle jongens en meisjes beneden de achttien jaar moeten lid van de Hitler Jeugd zijn. Een wet, die lijnrecht ingaat tegen den geest en de bepalingen van het Concordaat. Maar de Hitler-regeering legt het Concordaat op haar wijze uit.

Ondanks al deze maatregelen bleef de Katholieke Jeugd een gesloten eenheid.

Tot groote ergernis van de Nazi's.

Deze probeeren daarom op nog weer een andere wijze de Katholieke Jeugdverenigingen te treffen en wel door een aanval te doen op hun leiders.

Het centrum van de Katholieke Jeugd bevindt zich in Düsseldorf. Daar is de Centrale van de Katholieke Jeugdorganisatie's gevestigd. Daar bevindt zich ook de Uitgeverij, die de verschillende jeugdbladen verzorgt. Bekend is vooral 'Die Junge Front'.

De algemeene leiding van de Katholieke Jongemannenverenigingen was in handen van Wolker en Dr Clemens.

In het begin van 1936 omvatte de Centrale van Düsseldorf nog ongeveer 400.000 jonge Katholieken.

Düsseldorf was echter niet alleen het organisatorische centrum. Het was ook het geestelijk centrum.

In Düsseldorf woonde en werkte kapelaan Rossaint,

die om zich een groep leiders en vooraanstaanden der Katholieke Jeugdverenigingen verzameld had. Zij bespraken samen de vragen van het sociale en politieke leven van uit hun Katholieke geloofsovertuiging. Zij hielden zich bezig met de groote bewegingen van den tijd. Practisch en principiëel. Zij discussiëerden met elkander over de grondslagen van het nationaalsocialisme en het communisme.

Rossaint en de zijnen wilden het evangelie prediken in woord en daad. In het leven van elken dag, in hun omgang met de menschen, wilden zij belijders van Jezus Christus zijn, levende van Zijn genade, luisterende naar Zijn gebod van liefde tot God en den naaste. Zij hielden niet alleen theoretische discussies over de oorzaken van den socialen nood, maar probeerden ook de slachtoffers van het moderne productieproces practisch te helpen. Zij zochten contact met hen, die, mede tengevolge van de maatschappelijke toestanden en de vervreemding van de verschillende volksgroepen van elkander voor het christendom waren verloren gegaan, om hen weer voor het christendom, en dat beteekende voor Rossaint en de zijnen: voor Christus, te winnen.

Fuhrmann, een lid van den Geneeskundigen Raad, zelf een nationaalsocialist, geeft in een voor den Rechtbank uitgebracht rapport het volgend getuigenis over Rossaint:

‘Zijn arbeid was practisch en radicaal. Hij versmaadde alle levensgenietingen, at zelden vleesch, rookte niet en dronk niet. Menigmaal had hij al op den derden dag van de maand geen geld meer, daar hij alles weggaf. Zijn woning stond voor iedereen open. Soms waren er zoovelen, die een toevlucht bij hem zochten, dat hij zelf de zolder opzocht, om te kunnen werken’.

Zoo leefden Rossaint en de zijnen.

Rossaint zelf zag zijn arbeid als zielzorg in den vollen zin van het woord. Hij werkte onder Roomschen en niet-Roomschen, nationaalsocialisten en communisten, vromen en goddeloozen. In allen zocht hij den mensch. Het was Christus immers altijd om den mensch te doen geweest. Zoo werd Rossaint het voorbeeld voor vele leiders der Katholieke Jeugdbeweging en won hij sympathie in de meest uiteenloopende kringen van Düsseldorf.

Het Nazi-Regime heeft in zijn strijd tegen de Katholieke Jeugdbeweging zijn felste aanvallen gericht op de Centrale Jeugdleiding in Düsseldorf en op den persoon van kapelaan Rossaint.

Verschillende keeren werd het Jeugdblad 'Die Junge Front' verboden. De naam van het blad moest een andere worden. Januari 1936 werd het blad definitief verboden. Het had toen een oplage van 300.000 exemplaren.

Het Katholieke Jeugdhuis - hier zetelde de Centrale - werd gesloten. De drukkerij werd stopgezet. De Algemeene Voorzitter, Wolker, werd gevangen genomen. Van de zijde van het Vaticaan werd geprotesteerd en Wolker werd weer vrijgelaten.

In de eerste week van Februari 1936 werd de laatste aanval gedaan. Een heele schaar jeugdleiders werd gevangen gezet: de Algemeene Secretaris, Dr Clemens, verschillende kapelaans, samen meer dan honderd leiders der Katholieke Jeugdbeweging. Onder hen was ook Dr Rossaint.

Bij gebrek aan bewijs en tengevolge van hoogere interventie werden de meesten na verloop van tijd vrij gelaten, al hebben meerderen ruim een jaar gevangen gezeten. Enkelen werden gevangen gehouden en tegen deze enkelen: Dr Rossaint, Dr Clemens, kapelaan Kremer, Steber, Jülich en nog twee andere aangeklaagden, werd in April 1937 te Berlijn een proces gevoerd, dat drie weken duurde.

Gedurende vele maanden heeft men bezwarend materiaal bijeengebracht.

Rossaint was de man, op wien men het inzonderheid gemunt had.

Op de meest gemeene wijze heeft men getracht door ‘verhooren’ van jongens dezen Roomschen priester te belasten met de beschuldiging van onzedelijke handelingen met de hem toevertrouwde jeugd, zooals men ook in het proces zelf gepoogd heeft zijn zuiver zakelijke en voor een deel pastorale verbindingen met de veroordeelde communiste Berta Karg als een bedenkelijke verhouding te karakteriseeren. Beide pogingen mislukten. De vele verhooren leverden niets op. Ook met de hulp van de Gestapo is men er niet in geslaagd, dezen priester in zedelijk opzicht te diskwalificeeren.

Zoo bleef er dan niets anders over dan de beschuldiging van hoogverraad: Dr Rossaint zou met communisten hebben samengewerkt en zich daardoor aan de veiligheid van den staat bezondigd hebben. Ook zijn arbeid in den Vredesbond van Duitsche Katholieken in de jaren voor 1933 werd hem als misdaad toegerekend.

Hoogverraad!

Hebben Rossaint en de zijnen inderdaad geprobeerd, een politiek eenheidsfront met de communisten te vormen? Wilden zij waarlijk de Katholieke Jeugd in de armen van het communisme voeren? Was hun vredesactie metterdaad landverraad en verloochening van de hoogste belangen van het Duitsche volk?

Geen van deze beschuldigingen heeft men waar kunnen maken.

Met communisten heeft Rossaint inderdaad aanraking gezocht en contact gehad. Maar dit contact was zielzorg met een socialen inslag.

De communist Ewald Kaiser getuigde:

‘Rossaint's streven was er inzonderheid op gericht, de jonge communisten, met wie hij in aanraking kwam, voor de kerk terug te winnen. Hij handelde geheel en al volgens de Katholieke wereldbeschouwing en de algemeene ideeën van menselijkheid. Daarom interesseerde Rossaint zich vooral voor economische vragen, sociale kwestie's en het vredesprobleem’.

Bertha Karg, de communiste, gaf ondanks alle dreigementen van den president van de rechtbank op de vraag naar Rossaint's zoogenaamde communistische gezindheid dit antwoord:

‘Neen, Rossaint's houding werd uitsluitend bepaald door menselijkheid en christelijke naastenliefde. Tegen de doelstellingen der communisten had hij groote bezwaren van godsdienstigen aard. Maar als functionaris van de communistische Jeugdorganisatie, die de eenheid van de Deutsche jeugd voor vrede en vrijheid van Duitschland nastreeft, was het mijn plicht, ook met de Katholieke jeugd contact te zoeken’.

Als bewijs van de beschuldiging gold o.a. dat Rossaint in 1932 aan een armen drommel, die politiek bij de communisten hoorde, een paar schoenen en wat geld gegeven had, hoewel Rossaint's verdediger kon bewijzen, dat Rossaint ook S.A.-mannen geholpen had.

Uiterst merkwaardig waren de getuigenissen van enkele communisten, die voor deze gelegenheid uit de gevangenis gehaald werden en die bekenden, opdracht gehad te hebben, om in verschillende vereenigingen door te dringen en er communistische propaganda te maken. Bij hun verhoor kwam het tusschen den president en een van deze communisten tot de volgende dialoog:

‘President: In welke groepen werkte U met uw vrienden?’

Getuige: S.A., S.S. Protestantsche Jeugd, Katholieke Jeugd.

President: Hadt U succes?

Getuige: Ja, veel.

President: In welke groepen?

Getuige: Vooral in de S.A.

President: Wat? U wilt ons misleiden?

Getuige: Neen, ik spreek de waarheid.

President: Hoe stond het met de Katholieke Jeugd?

Getuige: Niemand van ons voelde er voor, omdat wij altijd merkten, dat daar niets voor ons te halen was'.

Rossaint's contact met communisten was zielzorg. Hij zag ook in den communist den mensch, voor wien Christus gekomen is en die daarom voor Christus gewonnen moet worden. Hij heeft in dit opzicht geleefd en gehandeld volgens zijn christelijke overtuiging: uit het geloof in Jezus Christus. Deze zijn overtuiging heeft hij ook voor de rechtbank verdedigd en uit dit zijn geloof heeft hij ook tot zijn beschuldigers gesproken.

Dit bleek duidelijk, toen de vraag naar zijn vredesgezindheid aan de orde kwam.

Niet ten onrechte heeft men gezegd: Meer dan alle redevoeringen van Hitler en de zijnen over den vrede is de behandeling van de vredesvraag in het proces-Rossaint verhelderend voor den werkelijken vredeswil van het nationaalsocialisme.

De Vredesbond van Duitsche Katholieken, die zes aartsbisschoppen, veertien bisschoppen, negen wijbisschoppen, twee prelaten en tweehonderdvijftig andere Katholieke geestelijken onder haar leden telde, werd als een staatsvijandige organisatie gekwalificeerd.

Het vredeswerk van leidinggevende en vooraanstaande Katholieken in de jaren voor 1933 werd met grooten nadruk

als het laagste en gemeenste landverraad aan de kaak gesteld.

Aan Dr Clemens werd het bovenmate kwalijk genomen, dat hij in 1933 op een Vredesdag van de Katholieke Jeugdbeweging in Frankrijk gesproken had voor den vrede en de verzoening tusschen Frankrijk en Duitschland.

Toen kapelaan Kremer verklaarde:

‘Wij hadden ons tot taak gesteld, in Katholieke kringen propaganda voor de vredesgedachte te maken’, antwoordde de president van den rechtbank hem:

‘Is het niet tot u doorgedrongen dat een voortdurende propaganda van de vredesgedachte in de door u gekozen vorm gevolgen moet hebben? Wie als apostel rondtrekt en den vrede predikt, gelooft aan den oorlog’.

Tot Rossaint zei de president:

‘Gij hebt in de nationaalsocialistische revolutie een dreigend oorlogsgevaar gezien, zonder te bedenken welke gevaren gij door uw defaitisme opgeroepen hebt.’

Rossaint heeft hem dit voor geen misverstand vatbare antwoord gegeven:

‘Ik heb in een discussie met jonge Katholieken het standpunt verdedigd, dat het nationaalsocialisme de chaos beteekent, omdat het tot oorlog leidt.’

Dit antwoord heeft Rossaint duur moeten betalen. Het nationaalsocialisme kan dit antwoord alleen maar als hoogverraad waardeeren. De ‘Angriff’ van 13 April 1937 schreef dan ook:

‘Het geval Rossaint is meer dan het geval van alleen maar een gewonen priester. Rossaint vertegenwoordigt de geesteshouding van al die geestelijken, welke in hun verachting van het eigen volk altijd opnieuw hun menschelijk, zedelijk en religieus deficit bewijzen. Men moet hen met de vinger aanwijzen. Zij zijn verantwoordelijk voor

alle misverstand en wantrouwen. Mannen, die ons volk in den weg staan en de menschen rijp voor Moskou maken’.

Het einde van het proces was, dat kapelaan Kremer tot achttien maanden, Jülich tot twee jaar, Steber tot vijf jaar gevangenisstraf en Dr Rossaint tot elf jaar tuchthuisstraf veroordeeld werden:

‘Op grond van voorbereiding en hulp bij voorbereiding tot hoogverraad’.

De ‘West Deutsche Beobachter’ gaf over dit proces een uitvoerige reportage onder het met kapitale letters afgedrukte opschrift: ‘Volksverraders in geestelijk ornaat’.

Zoo werd kapelaan Rossaint dan voor elf jaar als een priester, die zijn volk verraden heeft, in een tuchthuis opgesloten.

Heil Hitler!

Wat Rossaint dreef kwam het duidelijkst aan het licht op het oogenblik, waarop de president een hatelijke opmerking plaatste over de Katholieke ‘Sturmscharen’:

‘De naam stormgroep heeft alleen zin, wanneer U deze gebruiken wilt, om iets te bestormen of iets te verstoren.’

Rossaint antwoordde en zijn antwoord was een geloofsgetuigenis:

‘Wij wilden ook inderdaad iets verstoren. Wij wilden het ongeloof verstoren en krachtig voor het christendom strijden’.

Rossaint is veroordeeld als landverrader.

Zijn pacifistische overtuiging, zijn sociaal inzicht, zijn zielzorg, zijn christelijk getuigenis in woord en daad, zij werden in Duitschland samengevat in het ééne woord: landverraad.

Wij moeten medelijden hebben met dezen jongen priester met zijn priesterlijk hart, die elf jaar wordt

opgesloten en die dus zijn priesterlijk werk niet meer doen kan.

Maar het priesterlijk hart van kapelaan Rossaint is niet van het soort, dat zich gemakkelijk door zijn vervolgers laat breken. Zijn innerlijk geloofsleven zal hem in de vreeselijke beproeving van deze elf jaar staande houden. Zijn hart zal niet breken.

Medelijden moeten wij veeleer hebben met het nationaalsocialisme, dat beweert zoo bovenmenselijk sterk te zijn en dat toch eigenlijk in dit proces erkent, dat het vrees voor de geloofsovertuiging van dezen enkelen priester.

Medelijden moeten wij veeleer hebben met het Duitse volk, dat gelooft het hoogste geluk gewonnen te hebben, terwijl het zichzelf berooft van den dienst van een van de meest getrouwen en geloovigen onder zijn kinderen.

Dominé Niemöller.

Begin Februari 1938 begon te Berlijn achter gesloten deuren het proces tegen Ds Martin Niemöller.

Niemöller is in enkele jaren een van de meest bekende predikanten in Duitschland geworden.

De levensgang van Niemöller is wel een buitengewoon merkwaardige.

Van huis uit was hij zee-officier en bijna den geheelen oorlog heeft hij geleefd en gewerkt op een U-boot.

In 1918, na den wapenstilstand, keert hij uit de Middellandsche Zee met zijn U-boot naar Duitschland terug. Hij moet met zijn boot dwars door een gebied, waar honderden mijnen liggen. Het is stikdonkere nacht en het stortregent. Op goed geluk vaart Niemöller verder. Wanneer hij door het mijnengebied heen is, schiet hem een brok in de keel. Er is een oude zeemannspreuk: God verlaat den braven zeeman niet, maar sturen moet hij zelf! Wie

heeft hier eigenlijk gestuurd? Vanaf dit oogenblik is hem de intuïtieve zekerheid bij gebleven, dat nog een taak op hem wachtte. Waarom zou God anders zelf het roer in handen hebben genomen?

In Duitschland gekomen, voelde Niemöller, dat hij niet langer zee-officier kon blijven en dat hij moest kiezen tusschen twee beroepen: boer of dominé. Een korten tijd wint de boer het en wij zien Niemöller op het land eggen en ploegen. Maar tenslotte worden bepaalde indrukken uit zijn kinderjaren al sterker en besluit Niemöller theologie te gaan studeeren. Zijn studie-tijd was niet gemakkelijk. Financiële moeilijkheden drukken zwaar op zijn gezin. Het zijn bovendien de jaren, waarin in Duitschland alles woelt en gist. Wij zien Niemöller mee-optrekken tegen de Spartacisten, als spoorwegwerker en als kassier op een bank zijn brood verdienen, terwijl in de vrije uren gestudeerd wordt. Eindelijk bereikt hij zijn doel. Hij wordt dominé.

Het zal voor een ieder wel duidelijk zijn, dat deze man geen taaie preeker en al evenmin een studeerkamergeleerde is. Niemöller zegt zelf in zijn autobiografie 'Vom U-boot zur Kanzel', dat hij theoloog werd, niet om als vakman het rad der theologische wetenschap een stuk verder te draaien, maar uitsluitend om vasten grond onder de voeten te krijgen voor het praktische dominé's werk. Zuivere theologische belangstelling had Niemöller niet. Hij had echter in zijn leven gezien, dat het luisteren naar het evangelie van Jezus Christus en het geloof in Jezus Christus als Heer en Heiland nieuwe, vrije en sterke menschen maakt.

Met dat evangelie kon hij - dat was zijn overtuiging - zijn volk met een eerlijk en oprecht hart dienen en waarschijnlijk beter helpen in zijn troosteloos bestaan dan wanneer hij stil en teruggetrokken op een boerderij zat.

Het is een boeiend verhaal, deze autobiografie, waarin wij Niemöller van dag tot dag en soms van uur tot uur op zijn weg van de U-boot naar den preekstoel volgen.

Wanneer men het boek uit heeft, weet men, dat wij met een man van karakter te doen hebben.

Twee illustraties.

Toen in November 1918 in Duitschland de omkeer kwam, voer Niemöller de haven van Kiel binnen, terwijl alle schepen reeds de roode vlag in top hadden. Hij streek echter de zwart-wit-rooden vlag om het zwarte oorlogskruis niet en hij commandeerde alle man gewapend aan dek, toen het volk op de kade een dreigende houding aannam. Eerst toen alle mannen van boord waren, haalde hij zelf het zwart-wit-rood binnen, omdat zijn boot geen dienst meer zou doen.

Nog sprekender is de volgende gebeurtenis.

Een week later krijgt Niemöller bevel om zijn onderzeeër aan de Engelschen uit te leveren. ‘Laten degenen die onze schepen aan de Engelschen cadeau hebben gedaan, ze maar zelf wegbrengen’, is zijn antwoord. Hij wordt uit den dienst ontslagen, met verlies van alle recht op steun.

Niemöller is dus van huis uit een conservatief, een openlijk vijand van de rooden en de Republiek.

Niemöller begint zijn dominé's-loopbaan in een kleine arbeiders-gemeente in Westfalen.

Sinds 1925 is hij dominé te Dahlem.

Na de nationaalsocialistische revolutie is hij één van de eersten, die het groote gevaar van het nationaalsocialisme met zijn levens- en wereldbeschouwing onderkennen en die het bedrog, dat het nationaalsocialisme met het parool ‘positief christendom’ pleegt, doorzien.

Hij behoort tot de weinigen, die vanaf het begin

geprotesteerd en geageerd hebben tegen de Duitse Christenen met hun valsch evangelie van christendom en nationaalsocialisme, waarin de groote daden van Hitler tot de groote daden van God worden geproclameerd.

Hij verzet zich met hand en tand tegen de gelijkschakeling van de kerk, die op twee punten voltrokken wordt: de invoering van de Ariër-paragraaf op het terrein van de kerk en de benoeming van Müller tot Rijksbisschop. Hij voert het pleit voor een kerk, die uitsluitend kerk van Jezus Christus is, die geen andere heeren erkent dan haar eigen Heer, die niet anders doet dan ook in het jaar 1933 het evangelie van Jezus Christus prediken: de groote daden van God, en niet: de groote daden van Hitler.

Men heeft Niemöller in 1933 en in de jaren, die volgen, telkens opnieuw verweten, dat hij strijd voerde op ondergeschikte punten, dat hij te fel en te principiëel was, dat hij kleine en onbelangrijke zaken tot groote en gewichtige kwesties opblies, dat hij het conflict zocht.

Reeds in 1933 heeft hij op deze beschuldigingen in zijn ‘Stellingen inzake de Ariërskwestie in de kerk’ antwoord gegeven.

Om zijn optreden in 1933 en in de latere jaren te begrijpen is dit antwoord van beteekenis.

Niemöller streed tegen de invoering van de Ariërparagraaf op het terrein van de kerk. Bekeerde Joden moeten volgens hem als leden der christelijke kerk en dat in volle rechten erkend worden. Men verweet hem, dat hij in deze volgens velen onbelangrijke kwestie zoo fel positie koos en van geen toegeven weten wilde. Waarom was dat noodig? Niemöller geeft dit antwoord:

‘Het is nog nooit zoo geweest, dat de christelijke kerk zelf het punt, waarop de belijdenis bestreden wordt, heeft kunnen bepalen. Als voorbeeld is voor mij de ver-

volging onder Decius van belang. Toen ging het om de vraag van het loyaliteitsoffer voor den keizer. Het christelijk geweten had het zich op dit punt gemakkelijk kunnen maken met een beroep op 1 Corinthe 8:4. Er zijn geen afgoden en dus is dit offer geen offer, maar slechts een daad van politieke gehoorzaamheid. Vele christenen hebben zoo een gemakkelijke oplossing gezocht. Anderen hebben echter om hun belijdenis geleden tot aan het martelaarschap toe. Wie van deze twee groepen heeft den juisten weg gekozen? Wij moeten hier denken aan wat onze vaders in de ‘Konkordienformel’¹⁾ gezegd hebben, dat nl. in tijden van belijden ook in middelmatige dingen niet mag worden toegegeven. Anders is het gevolg, dat van uit zoo'n punt de geheele belijdenis buiten werking wordt gesteld. Het is zeker geen toeval, maar een teeken van ‘grosz Macht und viel List’²⁾, dat de gemeente van Jezus Christus zoo aangevallen wordt, dat slechts een deel inderdaad merkt: het gaat om het geheel.’

Niemöller heeft telkens opnieuw tot de groep behoort, die beseftte: het gaat om het geheel! Zoo bij de invoering van de Ariërparagraaf en de benoeming van den Rijksbisschop. Zoo in later tijd bij de erkenning van de door de Rijkskerkminister benoemde kerkcommissies, bij het verbod van de collecten van de Belijdende Kerk, bij het verbod van het instandhouden van seminaries, bij het verbod van bepaalde afkondigingen in de kerk en zoo maar voort. Bij al deze op zichzelf misschien niet zoo belangrijke kwesties ging het om het geheel. Door de kerk op elk van deze punten aan banden te leggen, wilde men haar als kerk van haar vrijheid berooven en gelijkschakelen.

- 1) Een belijdenisgeschrift van de Luthersche Kerk.
- 2) Woorden uit een lied van Luther.

Niemöller heeft het beseft en hij heeft op alle punten, waar het gevaar dreigde, weerstand geboden.

Wanneer de Duitse Christenen met hun vals evangelie in de kerk doordringen en de leiding in handen nemen, sticht Niemöller den Noodbond van de predikanten, die zich verzet tegen de Duitse Christenen en meer in het algemeen tegen de gelijkschakeling van de kerk door den staat. De predikanten, die lid worden, beloven elkander, zich in hun prediking slechts aan de Heilige Schrift en de belijdenisgeschriften der Reformatie gebonden te weten.

De stichting van den Noodbond is het begin van den Duitschen kerkstrijd, die nu al bijna vijf jaar duurt en in welken Niemöller één van de leidende figuren wordt. Hij behoort met Asmussen en Barth tot de radicale groep van de Belijdende Kerk.

Niemöller was één van de eerste predikanten, die voor de N.S.D.A.P. bedankten. Voor zoover ik kan nagaan, reeds in 1933. Hij deed het openlijk, door zijn partij-insigne terug te sturen¹⁾. Zijn vensterruiten worden ingeslagen en op zekeren dag verwoest een bom het interieur van zijn studeerkamer. Zijn telefoongesprekken worden afgeluisterd. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat wordt hij geschaduwd. Maar Niemöller beschikt over een stel stalen zenuwen. Hij gaat rustig, maar vastberaden zijn weg en hij preekt elken Zondag niets anders dan alleen het evangelie van Jezus Christus.

Dat is evenwel in het tegenwoordige Duitschland staatsgevaarlijk. Men mag er Christus wel prediken, maar niet: Christus alleen. Het moet zijn: Christus en Hitler!

1) Een dominé uit Berlijn verzekerde mij kort geleden, dat Niemöller geen lid van de N.S.D.A.P. geweest is. In hoeverre dit juist is, kan ik op dit oogenblik niet nagaan. In elk geval is hij na 1933 geen lid meer.

Men verbiedt Niemöller het preeken. Hij preekt toch en zijn gemeente staat achter hem.

De Rijksbisschop - zaliger nagedachtenis - stuurt hem met vacantie. Niemöller heeft echter geen behoefte aan vacantie. Hij blijft preeken. De eerste maal na het preekverbod over het geloof, dat de wereld overwint.

De Rijksbisschop verleent hem emeritaat. Niemöller is echter op geen stukken na aan zijn emeritaat toe. Den eersten Zondag na zijn emeritaat staat hij als altijd op den preekstoel en verkondigt het evangelie.

In December 1935 zegt hij in een godsdienstoefening den Rijkskerkminister openlijk de gehoorzaamheid op en noemt hij de verordeningen van dezen minister voor de kerk van nul en geener waarde. Hij roept de gemeente op tot trouw in den dienst van Jezus Christus.

Nu is het de Gestapo, die Niemöller het preeken verbiedt. Zij heeft even veel succes als de Rijksbisschop. Niemöller blijft preeken en hij noemt het in zijn preeken absurd, dat men nog van een vrije kerk durft spreken, wanneer de Gestapo Zondag aan Zondag de kerkdiensten controleert. Hij verwijt de Regeering, dat zij de kerk gelijkschakelt en wekt de kerk op, deze gelijkschakeling zonder meer en op alle punten af te wijzen. De kerk mag geen compromissen sluiten. Liever moet zij lijden dan ontrouw worden.

Heeft de kerk dan geen verplichtingen tegenover het eigen volk?

Niemöller beantwoordt deze vraag bevestigend. In 1935 houdt hij te Berlijn een referaat 'Dienst der Kirche am Volk'. De vraag is echter, op welke wijze de kerk het volk heeft te dienen. Niemöller breekt radicaal met alle beschouwingen, die een synthese tusschen geloof en vaderland, altaar en troon propageeren. De kerk is er niet om

de mensen en de behoeften van het volk te vervullen. Wanneer de kerk van het volk haar opdrachten ontvangt, is zij verloren. Zij is niet een stuk van het volksleven. Zij ontvangt haar bevelen alleen van Jezus Christus en zij dient daarom het volk uitsluitend door Jezus Christus als Heer te erkennen en Zijn evangelie te prediken. Regeeren volk en staat in de kerk mee, dan wordt Christus ontroond en krijgt de wereld de alleenheerschappij. Daarom heeft de kerk niet de taak, om aan den staat een christelijke levensbeschouwing en een christelijke staatsidee te leveren. De kerk leeft niet van de religieuze volksgoederen, maar van de boodschap Gods. Zij heeft tot taak, het volk tegen zelfvergoding te waarschuwen, opdat het volk nooit op den troon van God ga zitten.

Hoe Niemöller deze principiële inzichten in zijn preeken verwerkte moge blijken uit enkele preekfragmenten.

Ons geloof wordt gedwongen zichzelf te verdedigen. Het moet zich laten welgevalen, dat men het bepaalde grenzen stelt en het tot een gehoorzame vazal en bondgenoot van wereldlijke machten maakt. Duidelijker dan ooit te voren zien wij ons voor de vraag van den bijbel geplaatst: wat dunkt u van Jezus Christus? In Hem spreekt tot ons niet de stem van bloed en ‘Volkstum’, niet een religie, die men naar welgevalen kan omsmeden. Wanneer bloed en bodem de hoogste maatstaven zijn, dan is het met het christelijk geloof gedaan.

De Deutsche Christenen verklaren: Adolf Hitler's woord is Gods Woord en heeft goddelijk gezag. Waar is nu Gods Woord? In de staatscourant of in den bijbel?

Jezus Christus zelf geldt als staatsvijand. De vervolging van de christenen en van Christus zelf in het Derde Rijk geschiedt in den naam van een wet tot bescherming van volk en staat.

Christelijk geloof is een beslissing, die in de eenzaamheid der persoonlijke ontmoeting met Christus, wij kunnen ook zeggen: met zijn woord van het kruis, genomen wordt. Het is tegenwoordig modern, om van het geloof van een volk en van het geloof van ons volk te spreken. Wij moeten dan toch liever eerlijk van religie spreken, om den laatsten

ernst niet te verdoezelen. Die ligt daarin, dat niemand deze beslissing van mij af kan nemen, ja zelfs dat niemand deze beslissing voor mij gemakkelijk kan maken.

Het heeft geen zin in de Evangelische Kerk over Luther te spreken en Luther te herdenken, wanneer wij bij het beeld en de persoon van Luther blijven staan en niet zien op datgene waarop Luther ons wijst. De verzoeking is groot. Immers: Luther staat ons als Duitscher nader dan de Joodsche Rabbi van Nazareth. Luther is met al zijn hoeken en kanten minder een ergernis dan deze Jood, dien noodlottigerwijze niemand van zonde kon overtuigen. Luther, dat zijn wij tenslotte. De afstand blijft betrekkelijk. Christus, dat is God tenslotte en de afstand is hopeloos. De erkenning van Luther blijft voos en krachteloos, wanneer wij niet met Luther Christus erkennen en Christus alleen. Daarom is het mijn overtuiging: het beste woord dat tot nog toe bij de Lutherherdenking gesproken is, is het eenvoudige woord, dat Hindenburg den tegenwoordigen Rijksbisschop meegegeven heeft: 'Zorg er voor, dat Christus in Duitschland gepredikt wordt'.

Een heldhaftig christendom, beste vrienden, is altijd nog een menselijke mogelijkheid. Dat kunststuk kunnen wij ook zonder geloof volbrengen. Maar in dezen tijd van beproeving en zifting waait ook dit kaf weg. De Heere Christus is niet op het slagveld gevallen, maar aan het kruis ter dood gebracht. Hij stierf niet als martelaar, maar als staatsmisdadiger. Men heeft hem niet bewonderd, maar bespot.

Wij waren gewoon kerk en volk als een eenheid te zien. Op dit oogenblik staan wij voor een geheel veranderden toestand: kerk en volk kunnen en mogen wij niet meer als een eenheid zien.

Dwars door het ééne volk loopt de scheidslijn. Aan den eenen kant de christelijke gemeente, aan den anderen kant de wereld. Aan welken kant de enkeling behoort, dat wordt bepaald, niet door zijn verhouding tot zijn volk, maar door zijn verhouding tot den Heere Christus. Aan deze beslissing ontkomen wij niet, doordat wij tot de kerk behooren. Want ook dwars door de kerk loopt de scheidslijn. Ook in de kerk staan wereld en gemeente tegenover elkaar. Wanneer het gebeurt - zooals kortgeleden in onze omgeving - dat leden der kerk in den kerkdienst komen, om volgens afspraak bij het voorlezen van de tekst onder veel lawaai de kerk te verlaten en na de godsdienstoefening den predikant op straat uit te schelden, dan wordt alleen maar de scheur in de kerk openbaar. De tijd van de gedroomde eenheid tusschen de

wereld en de gemeente loopt ten einde en uit de windstille breekt een geweldige storm los.

Ik sta hier niet als profeet, maar wel ben ik tot een wachter en herder gesteld, met de taak, het gevaar te zien en openlijk voor het gevaar te waarschuwen en den weg tot redding te wijzen. Ik zie het gevaar en wee mij, wanneer ik zou prediken: vrede, vrede. Er is geen vrede, maar dit is er, dat de wereld haar christelijk masker laat vallen, dat de wolf de schaapskleeren aflegt, om zich op de kudde te werpen. Dit is het, dat wij het woord van den Heere Christus weer in allen ernst als tot ons gesproken zullen moeten hooren: ‘Gij zult van allen gehaat worden om Mijns naams wil’. En dit andere hoort er bij en het moet ook uitgesproken worden, opdat wij ons niet met vooze illusies troosten: ‘Omdat de ongerechtigheid vermenigvuldigen zal, zoo zal de liefde van velen verkoelen’.¹⁾

Wij denken er niet aan, evenmin als de apostelen, ons eigenmachtig aan de greep van de Overheid te onttrekken. Maar wij zijn evenmin als zij bereid op bevel van menschen dat te verzwijgen wat God ons beveelt te zeggen. Want daar blijft het bij en daar zal het bij blijven: ‘Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan de menschen’.

Wij merken tegenwoordig, dat wij met vrome praatjes, met een beetje Protestantsche geestdrift, met het onder ons gangbare gezonde optimisme, niet geholpen zijn. De nood wordt grooter. Ik denk er aan, hoe Woensdag de Geheime Politie in de gesloten Friedrich-Werdersche Kerk binnendrong en acht leden van de daar vergaderde Rijksbroederraad gevangen nam. Ik denk er aan, dat gisteren in Saarbrücke zes vrouwen en een vertrouwensman van de Evangelische Kerk gevangen werden gezet. Wie dat werkelijk mee doorlijdt, is niet zoo ver meer af van het woord van den profeet: ‘het is genoeg, neem nu Heere mijn ziel’. En wie, gelijk ik, Vrijdagavond in een avondmaalsdienst drie jonge Gestapo-mannen naast zich had, die ambtshalve de gemeente van Jezus bij haar bidden, zingen en preeken moesten bespionneeren, jonge mannen, die toch zeker ook eenmaal in den naam van Jezus gedoopt werden, die toch zeker ook eenmaal den Heiland trouw beloofd hebben, om nu Zijn gemeente lagen te leggen, dien laat de smaad der kerk zoo gauw niet los. Heer, ontferm U! En wij denken

1) In een kerkdienst deelde de dienstdoende predikant mede, dat, nu Niemöller in een concentratiekamp was opgesloten, vele van zijn vooraanstaande vrienden zich van hem los maken.

er aan, dat op het oogenblik in de Annakerk de preekstoel leeg blijft, omdat onze dominé en broeder Müller met zeven en veertig andere broeders en zusters van onze Evangelische Gemeente gevangen gehouden worden en wij denken er tegelijkertijd aan, dat nu, tot zelfs in de christelijk kerk toe, gezegd wordt: ‘zij zullen vast en zeker niet geheel onschuldig zijn’.¹⁾

Zoo preekte Niemöller Zondag aan Zondag.

Januari 1936 zendt hij zijn ‘Die Staatskirche ist da’ de wereld in, een fel protest tegen de algehele gelijkschakeling van de kerk. Staatskerk is de kerk geworden en staatskerk beteekent, dat de kerk tot een willig werktuig van de politieke machthebbers geworden is, in plaats van dat zij het evangelie zonder aanzien des persoons verkondigt, een kerk voor welke niemand respect heeft en die aan haar onvrijheid te gronde gaat. De staat regeert met behulp van de Gestapo de kerk. Geestelijk verwoest zij de kerk.

Het geschrift eindigt met de woorden: ‘Men heeft een weg ingeslagen, die de innerlijke dood der Evangelische Kerk in het moederland der Reformatie ten gevolge moet hebben. In deze situatie is er slechts één gebod: Men moet God meer gehoorzaam zijn dan de mensen’. Het geschrift wordt door de Gestapo in beslag genomen.

Nog later publiceert hij met Dibelius een bundel opstellen onder den titel: ‘Wij roepen Duitschland tot God’. Op den dag van verschijning wordt de geheele oplage in beslag genomen. Het boek keert zich tegen alle pogingen, om in plaats van den God der bijbelsche openbaring een beeld, dat een product van menschelijke fantasie, menschelijk voelen en willen is - van rasbewustzijn b.v. - op te richten. Deze menschelijke God is terecht aan de kritiek

1) Dit laatste fragment behoort tot de laatste preek, die Niemöller gehouden heeft. Op 27 Juni 1937.

der godloozen prijsgegeven. De staat moet aan de kerk de vrijheid geven, om het evangelie te prediken en mag niet een Christusvijandige prediking met zijn macht ondersteunen. Zij mag zelf geen kerk zijn en een eigen religie proclameeren.

Juli 1936 onderteekeent Niemöller met enkele anderen het 'Protestschrijven van de Belijdende Kerk aan Hitler', waarin niet alleen tegen de gelijkschakeling der kerk, maar ook tegen de gruwel van het Antisemitisme, de concentratie-kampen, de tegenwoordige rechtspraak in het Derde Rijk geprotesteerd wordt¹⁾.

Men heeft om allerlei redenen Niemöller langen tijd ontzien. Op den duur was het onmogelijk. Het nationaalsocialisme verdraagt zulke predikers niet. De levens- en wereldbeschouwing van het nationaalsocialisme en het christelijk geloof van Niemöller zijn niet te verzoenen. De kerk van Niemöller kan onder het nationaalsocialisme alleen maar lijden.

1 Juli 1937 werd Niemöller gearresteerd.

Een kort oogenblik heeft men hem vrijgelaten, om hem dadelijk daarop weer gevangen te nemen. Wij mogen gerust zeggen, dat hij sinds 1 Juli 1937 gevangen gezeten heeft.

Bij het verhoor, dat men hem afnam, liet men hem vijf uur in de houding staan. Beestachtig! Niemöller doorstond het. Na enkele weken in de gevangenis te hebben doorgebracht, schreef hij aan een van zijn vrienden:

Ik verklaar gaarne, dat ik mij heden - na zes weken - niet slechts ongebroke, maar ook vol dank en vreugde over Gods genadige leiding in mijn cel bevindt. Het is immers een ondoorgroendelijke waarheid van

1) Dit Protestschrijven vindt men in N°. 5-6 van de eerste door 'Waakzaamheid' uitgegeven brochurenreeks.

onzen Heere Jezus Christus, dat Zijn trouw in alle omstandigheden ons overeind houdt, inderdaad alsof er niets geschied is, terwijl toch juist alles geschied is, wat ons nood aandoet. Zoo rust ik dus nu in vrede uit van de vele onrust der laatste jaren en wacht getroost en geduldig af, of de Heer mij weder in Zijn dienst buiten deze muren van noode heeft. Of en wanneer? Het zal niet mijn zorg zijn. Ik weet, dat ik door veel gebeden gedragen word te zamen met de anderen, die door God in deze eenzaamheid en stilte gebracht zijn.

Begin Februari begon het proces.

Achter gesloten deuren.

Leve de nationaalsocialistische heilstaat.

De aanklacht luidde:

‘Arglistige aanvallen op Staat en partij, voortgezet misbruik maken van den kansel, voor politieke doeleinden en openlijke aanzetting tot ongehoorzaamheid tegen de wetten van den staat’.

Wij kennen dat. Zoo zegt de staat het.

De kerk zegt het anders.

Aldus, met de belijdenis van Barmen:

Jezus Christus, gelijk Hij ons in de Heilige Schrift wordt betuigd, is het ééne Woord Gods, dat wij hebben te hooren en in leven en sterven hebben te vertrouwen en te gehoorzamen.

Wij verwerpen de valsche leer, als zou de kerk als bron harer verkondiging behalve en naast dit ééne Woord Gods ook nog andere gebeurtenissen en machten, figuren en waarheden als Gods openbaring kunnen en moeten erkennen.

Wij verwerpen de valsche leer, als zou de staat, boven zijn bijzondere opdracht uit (de zorg voor recht en vrede) de eenige en totale ordening van het menschelijk leven moeten en kunnen worden en aldus ook de plaats en de taak van de kerk overnemen.

Men kent de andere bronnen van Godsopenbaring: staat, volk, geschiedenis, ras, bloed, bodem en zoo maar voort.

Niemöller voor de rechtbank te Berlijn.

Dat wil zeggen: de kerk van Jezus Christus tegenover den nationaalsocialistischen staat.

Niemöller behoort tot de martelaren van den modernen tijd. De nationaalsocialisten trachten hem en de zijnen voor te stellen als bekrompen wezens en misdadigers. Maar wij weten, dat het in dit proces achter gesloten deuren gaat om de groote vraag: Christus of Hitler? Zal de kerk van Christus alleen Christus of ook nog andere heeren dienen?

Niemöller staat als belijder van Jezus Christus terecht voor het moderne heidendom. Zijn zaak - ik zeg het met groote schuchterheid - is ook onze zaak. Nog liever zeg ik het zoo: God geve, dat zij de onze is.

Achter gesloten deuren!

Maar het zal onmogelijk zijn, om de stem van dezen belijder te smoren. Indien men hem het belijden in het openbaar onmogelijk maakt, dan zullen de gesloten deuren spreken.

Op 2 Maart 1938 heeft het Bijzondere Gerechtshof te Berlijn het vonnis geveld. De beklagde werd wegens voortgezet vergrijp jegens paragraaf 130A, artikel I van het Wetboek van Strafrecht veroordeeld tot zeven maanden vestingstraf. Voorts werd hij wegens vergrijp tegen de verordening van 28 Februari 1933 veroordeeld tot een geldboete van 1500 Mark.

De vestingstraf en de 500 Mark geldboete worden geacht door het voorarrest te zijn voldaan. In plaats van de boete van 1500 Mark komt, ingeval van niet-betaling, een gevangenisstraf van drie maanden. Ds Niemöller is tevens veroordeeld tot betaling der kosten van het proces. Paragraaf 130a. artikel I van het Wetboek van Strafrecht is de zgn. kanselparagraaf. De tekst hiervan luidt:

Een geestelijke of ander dienaar des Woords, die in de uitoefening of naar aanleiding van de uitoefening van zijn beroep in het openbaar voor een menschenmenigte, in een kerk of op een andere voor religieuze bijeenkomst bestemde plaats voor verscheidene toehoorders aangelegenheden van de staat op een den openbaren vrede in gevaar brengende wijze tot onderwerp maakt van een proclamatie of bespreking, wordt gestraft met gevangenis- of vestingstraf tot ten hoogste twee jaren.

De verordening van 28 Februari 1933, op grond waarvan Niemöller tot geldboeten veroordeeld is, is de verordening tot bescherming van de staat.

Men hoopte, dat Niemöller na dit vonnis in vrijheid zou worden gesteld. Dit is niet geschied. Hij is naar het concentratiekamp Sachsenhausen overgebracht.

Het Deutsche Nieuws- Bureau bericht, dat de reden is, dat Niemöller van plan is 'zijn staatsvijandig een de openbare orde en rust in gevaar brengende agitatie' voort te zetten. Hij zal worden losgelaten, indien hij belooft, zich in zijn prediking te beperken tot zuiver godsdienstige onderwerpen en zich niet op het terrein van het staatsbestuur te begeven.

Niemöller moet zwijgen.

Maar zwijgen is naar het woord van Pascal voor de christelijke kerk de ergste vervolging. Nooit hebben Gods heiligen gezwegen.

Niemöller kan niet zwijgen.

Tot in het concentratiekamp toe blijft hij getuigen, al was het alleen door zijn overtuigd neen op de vraag, om de kerk terwille van de staat te verraden en Christus ter wille van het nationaalsocialisme te verloochenen.

De strijd in Duitschland begint pas.

Alle tegenstanders zijn gelijkgeschakeld. Alleen de kerk biedt weerstand.

Dit is voor de kerk geen reden om zich te verheffen.

Barth heeft aan het begin van dit jaar gezegd: ‘De Duitse kerk heeft een klein bewijs voor de realiteit van het christelijk geloof mogen geven. Het zou een groter bewijs voor die realiteit zijn geweest, wanneer de christenen in Duitsland den gruwel van het nationaalsocialisme, de concentratie-kampen, de Jodenvervolgingen hadden kunnen verhinderen. Maar in alle zwakheid heeft de Duitse kerk toch getoond, dat het christelijk geloof een feit is, dat men ook in de zichtbaarheid van het menselijk leven niet negeeren kan en welks macht reeds op aarde aan de andere aardse machten een grens stelt’.

De kerk in haar geheel moge inderdaad nog slechts een klein bewijs voor de realiteit van het christelijk geloof hebben gegeven, Niemöller heeft er een groot bewijs voor gegeven. Zijn persoon, zijn werk, zijn prediking is een getuigenis van de kracht van het geloof, waarop het nationaalsocialistisch heidendom zijn tanden stuk breekt.

Niemöller komt op voor de vrijheid van de evangelieprediking.

Maar in dezen zijn strijd komt hij op voor de door God gewilde vrijheid op alle terreinen van het menselijk leven. Hij stelt aan de staat grenzen.

Wat Niemöller van ons vraagt?

Dat wij in den strijd, waarin God hem deze jaren en voor- al den laatsten tijd stelt, meelevende en meestrijdende, door op de plaats, waar God *ons* stelt, Jezus Christus te belijden als Heer en den bijbel als de eenige bron der Godsopenbaring. Niet alleen in Duitsland, maar ook in Nederland zijn er andere heeren, die onzen Heer naar de kroon steken, en worden er bronnen van Godsopenbaring gepropageerd, die den bijbel op non-actief dreigen te zetten.